

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

999 שנת קצ"ט תשפ"א חנוכה י"ג אדר א' 5782
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482

הנושא: יוסף הצדיק עבד העברי הראשון

אחד מהם. שנאמר (יחזקאל א', י') "וּפְנֵי שׁוֹר מִהַשְּׂמֹאל" ע"ש. וכיון דכתיב חמש בקר ישלם תחת השור, נתחייבו לשלם חמש פעמים, שש מאות ושפיר מדוקדק שלושת אלפי איש.

ויש להוסיף על פי דברי קדשו.

מצינו במדרש תנחומא (כי תשא יט. הובא ברש"י שמות לב, ד): ויש אומרים שמיכה היה שנתמכר בבנין מה שהציל משה מן הלבנים, נטל הלוח שכתב עליו משה עלה שור כשהעלה ארונו של יוסף, השליכו תוך הכור בין הנזמים ויצא העגל גועה כשהוא מקרטע".

נמצא כי העגל נעשה על ידי הלוח שהוציא את ארונו של יוסף, נמצא כי חטא העגל נתגלגל על ידי יוסף הצדיק.

צריך להבין מדוע חטא העגל נגרם על ידי יוסף הצדיק?

הגמרא במסכת שבת (פג:) אומרת: "ויתיצבו בתחתית ההר", אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם.

אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעה רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קיבלוה בימי אחשוורוש. דכתיב (אסתר ט) קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר".

פירש רש"י: "מודעה רבה - שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם - יש להם תשובה, שקבלוה באונס".

נמצא שלפי זה עם ישראל לא חטאו בעגל ואי אפשר להענישם כי יש להם טענה כנגד שכפו עליהם לקבל את התורה.

מצד שני יש הלכה בשו"ע (יר"ד סי' רס"ז ס"ז) עבד שפדאוהו לשם עבדות ישתעבד, לשם בן חורין לא ישתעבד.

לפי זה הרי בורא עולם הוציא את עם ישראל משבי מצרים על מנת שיהיו עבדים שלו, ממילא מצד הלכה זו יש להענישם שאסור היה להם לחטוא בחטא העגל.

אלא שזה תלוי האם עם ישראל יצאו בסוף הזמן משעבוד מצרים, או שיצאו קודם זמנם. שאם יצאו קודם זמנם נמצא כי הקב"ה פדה אותם וממילא יש להענישם על חטא העגל, ואם יצאו בסוף זמנם אין כאן פדין אלא הגיע זמנם לצאת, וחזרה טענת אונס וכפיה ואי אפשר להענישם על חטא העגל.

ואיתא במדרש (שמ"ד ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב-יא) "הנה הסתיו

"כִּי יָגֵב אִישׁ שׁוֹר או שָׁה וְטָבְחוּ או מְכָרוּ חֲמִשָּׁה בְּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשׁוֹר וְאָרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשָּׂה".

נפתח במעשה ידוע, שאשמדאי מלך השדים הערים על שלמה המלך וזרקו מאות פרסאות מארמונו, וישב במקומו אחרי שלבש את צורתו ואת בגדיו. והיה שלמה המלך (האמיתי) מסתובב וצועק ברחובות "אני קוהלת בן דוד!!", ולא האמינוהו, וחשבוהו למשוגע, והיו בזים לו ורודפים אותו. פעם אחת אמר לו אדם אחד שהוא משונה מכל המשוגעים, שכן הוא חוזר על אותו "שגעון" כל הזמן, בניגוד לשאר המשוגעים שמשנים כל הזמן את ה"תקליט" של השגעון שלהם. אמר לו שלמה המלך אכן צדקת, ומשום כך יש לך סימן שאני באמת שלמה המלך ולא סתם משוגע. ביקש ממנו אותו אדם להביאו לביתו לסעוד עמו, ושמו שלמה המלך על כך מכיון שלא באה אל פיו סעודה חמה זמן רב. כשהגיעו לביתו, סיפר אותו אדם לאשתו שהוא הביא אורח חשוב, את "שלמה מלך ישראל" בכבודו ובעצמו. כעסה האשה ואמרה, אם הוא באמת שלמה המלך אל תביא אותו לבית, שכן הוא ביזה את כל הנשים במה שהוא כתב בקהלת: "ואשה בכל אלה לא מצאת".

אמר לו שלמה המלך אפייס את אשתך מהחלון, כי לא נתנה לו להיכנס כלל, בחושה שאם הוא ייכנס, הוא "יתנחל" בביתה ולא ירצה לצאת. אמר לה שלמה המלך: אדרבה כל כוונתי היתה לשבח את הנשים, שבחטא העגל לא נתפתו ל"שטות" של הגברים, ואפילו אחת מאלף לא מצא שתטול חלק בחטא העגל, ולא מצא שאמרו "אלה אלהיך ישראל". שמחה האשה, ואמרה אם כך תכנס, ואכבדך כראוי למלך ישראל.

כתב הגאון מוילנא ב"קול אליהו" (פרשת כי תשא) לבאר את המדרש (שמות רבה) על הפסוק (שמות ל"ב, כ"ח) "וַיִּפֹּל מִן הַעַם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשָׁת אֲלָפֵי אִישׁ" (בחטא העגל) הדא הוא דכתיב (שמות כ"א ז') "חֲמִשָּׁה בְּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשׁוֹר" דאיתא במדרש קהלת על הפסוק (קהלת ז ח) "אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי". אדם אחד מאלף מצאתי, זה מעשה העגל, שאחד מאלף חטא. ואשה בכל אלה לא מצאתי, היינו ב"אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל" לא מצאתי דנשים כשרות היו, ולא חטאו בעגל ע"כ.

וקשה, הרי מידותיו של הקב"ה, מידה כנגד מידה. (סוטה ח) ואם כן, כשאחד מאלף חטא, הרי משישים ריבוא, שש מאות איש. ומדוע נפלו שלשת אלפים איש?

אלא מובא במדרש, (שמות רבה מב, ה) שישאל בחטא העגל פגמו בשור אשר במרכבה, שהיו מתבוננים במרכבה ושומטין

עבר'. ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אבל מצד שני מובא במסכת שבת (דף י:), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג) ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב "ועבדום וענו אותם" שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה. עכ"ז. הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן.

לפי זה יש לומר, כי חטא העגל נובע מכך שיוסף הצדיק היה במצרים, כי אילו לא היה במצרים לא היה צריך לכתוב טס של זהב ולהעלותו מן היאור ולא היה יוצא העגל. וכיצד הגיע יוסף למצרים? על ידי מכירת יוסף, ויש להעניש את ישראל על מכירת יוסף, ואין לומר כי קושי השעבוד השלים, כי קושי השעבוד בא לכפר על מכירת יוסף, נמצא שהקב"ה פדה את ישראל קודם זמנם, והיה אסור להם לחטוא בחטא העגל ויש להענישם.

לפי זה יש ביאור חדש למדרש (שמות רבה) על הפסוק (כי תשא ל"ב, כ"ה) "וַיִּפֹּל מִן הָעֵם בַּיּוֹם הַהוּא כְּשִׁלְשַׁת אֲלָפֵי אִישׁ" (בחטא העגל) הדא הוא דכתיב (משפטים כ"א, ל"ז) "חֲמִשָּׁה בָקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר". שבא לבאר מדוע נענשו ישראל על חטא העגל, הרי יש להם 'מודעא רבה לאורייתא', אלא השור הוא יוסף הצדיק, שבגלל שהיו צריכים לכפר על מכירת יוסף נמצא שקושי השעבוד לא השלים את גזירת ארבע מאות שנה ויצאו קודם זמנם ואם פדה אותם הקב"ה קודם זמנם על מנת שיהיו עבדיו - הרי הם עבדיו, והיה אסור להם לחטוא בחטא העגל ויש להענישם על חטא זה ולכן מתו שלשת אלפים איש בחטא העגל.

לפי זה יבואר מדוע המצוה הראשונה אשר נצטוו ישראל אחר יציאת מצרים הוא ענין "עבד עברי", וזאת על פי המגלה עמוקות בפרשתינו שכתב: "הענין פרשה זו של משפטים באה להודיע שגלות מצרים היה עבור יוסף הצדיק. וכן פתח מתחילה כי תקנה עבד עברי. ענין יוסף שהיה בבית אסורין שש ושבע, דהיינו י"ב שנים בבית הסוהר ושנה שלימה בבית אדוניו ו' חדשים בבית ו' חדשים בשדה".

כדי ללמד, שגלות מצרים היתה גם כפרה עבור מכירת יוסף וממילא קושי השעבוד לא השלים את הארבע מאות שנה והם יצאו קודם זמנם, וממילא הקב"ה פדה אותם על מנת שיהיו עבדים שלו, ויש להם להיזהר לבל לחטוא ואין להם טענת אונס שכפה עליהם הר כגיגית.

[וכיון שהעבד הראשון מישראל היה יוסף וקרא על עצמו 'עברי', שנאמר (מקץ מ, טו): "כִּי גָבַב גִּבְבֹּתַי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים". כך כל עבד מישראל נקרא עבד עברי. ועי' באור החיים הקדוש (שמות כא, ב) ורבינו בחיי (שם פסוק ו) שנתנו כמה ביאורים מדוע נקרא עבד מישראל בתואר עבד עברי, יעו"ש. אך לפי דברי המגלה עמוקות מבואר היטב כי בא לרמז על שורש סיבת הגלות שמכרנו את יוסף לעבד, והוא כינה עצמו "עברי". וכן כתב שם הרב מגלה עמוקות: "כי תקנה עבד עברי - על יוסף שהוא גואל קרוב".]

בזה נבין את דברי הגמרא (קידושין כב:): "רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר, מה נשתנה און מכל אברים שבגוף? אמר הקדוש ברוך הוא: און ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו, ירצע. ור"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין חומר, מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? אמר הקדוש ברוך הוא: דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות, ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והוצאתים מעבדות לחירות והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם. ע"כ.

והוסיפו על כך התוספות (קידושין כב: ד"ה מה נשתנה און) וז"ל: יש במדרש דמרצ"ע בגימטריא ארבע מאות (שנה) ולפי שהיו ישראל עבדים ארבע מאות שנה וגאלם הקב"ה והלך זה וקנה אדון לעצמו לפיכך ירצע במרצע העולה כך. ע"כ.

ולכאורה מדוע אצל עבד עברי יש דרשה זו?

אולם לפי דרכינו יבואר, כיון ש"עבד עברי" הוא כנגד ה"עבד העברי" הראשון הוא יוסף הצדיק, נמצא כי עם ישראל היו צריכים לכפר גם על מכירת יוסף ולא השלימו את גזירת ארבע מאות שנה ויצאו קודם זמנם ממצרים והקב"ה פדה אותם על מנת שיהיו עבדים שלו ולא עבדים לעבדים.

והנה כתב רבינו בחיי (וישב ל"ז, כ"ה) "בעשרים כסף" וז"ל: נצטוונו בתורה בפדיון הבן שיהיה חמשה סלעים, הוא שכתוב (במדבר יח, טו) "ופדויו מבן חודש תפדה בערך כסף חמשת שקלים". והסלע ארבעה דינרים, ואם כן חמשה סלעים ארבע פעמים הם עשרים כסף, וזהו שתירגם אונקלוס בעשרים כסף, ולא תירגם בעשרין סלעין דכסף, והא למדת למצות פדיון הבן שהוא חמשה סלעים שהם עשרים כסף, לפי שבא לכפר על מכירת יוסף בכורו של רחל שניתנה לו הבכורה, שנמכר בעשרים כסף. ע"כ.

לפי דבריו נמצא כי מצו פדיון הבן מקרבת את הגאולה, כי היא מכפרת על מכירת יוסף, ונמצא שהשלמנו את ארבע מאות שנה במצרים ומה שחטאנו בחטא העגל אי אפשר להעניש אותנו כי יש לנו טענת אונס, וראויים אנו לגאולה.

בזה נבוא ונתרץ את קושיית רעק"א, נאמר: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל"

מקשה הגאון רבי עקיבא איגר: מדוע פדיון הבן נעשה רק לבכורים מאם ולא לבכורים מאב, והלא מצות פדיון הבן נובעת מהנס שעשה ה' לבכורי ישראל במצרים, שאת בכורי מצרים - הרג, ואת בכורי ישראל - הציל. והואיל וכל בכורי מצרים נהרגו, אף בכורים מאב, כפי שכתב רש"י (בא"ב, ל), נמצא כי אף בכורי ישראל מאב היו בכלל הנס, ומדוע בכור מאב אינו בכלל מצות פדיון הבן?

מתרץ הגאון רבי עקיבא איגר בהקדם קושייה אחרת:

בהגדה של פסח נאמר: "אני ולא מלאך... ולא שרף... ולא שליח... אני הוא ולא אחר". כלומר: הקב"ה בכבודו ובעצמו הכה כל בכור בארץ מצרים. מדוע אם כן נאמר לבני ישראל לשים את הדם על המזוזות "ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף", והלא לא המשחית נגף את בכורי מצרים אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו?

זאת ועוד: בני ישראל לא היו רשאים לצאת מפתח ביתם עד בוקר. את טעם הדבר ביאר רש"י (בא"ב, כ"ב) בשם המכילתא: "מאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע". והלא הקב"ה בכבודו ובעצמו נגף את בכורי מצרים, והוא כן מבחין בין צדיק לרשע.

אלא - אומר הגרע"א - במכת בכורות מתו כל הבכורים, גם בכורים מאמא וגם בכורים מאבא. לזהות את הבכורים מאמא, אין בעיה. אבל קיים קושי לזהות בכורים מאבא. מדוע? כי יכול להיות שיהיה לאבא ילד שהוא בכור הנמצא במקום אחר ואף אחד לא יודע על קיומו...

נמצא אם כן, שבמצרים היתה חלוקת עבודה: ה' הרג את הבכורים מאבא, כי רק ה' יודע מיהו בכור מאבא ("אני הוא שהבדלתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור" - בבא מציעא סא:). והמלאך המשחית הרג את הבכורים מאמא. אך כיוון שניתנה רשות למשחית להשחית - אינו מבדיל בין צדיק לרשע, ולכן הבכורים מהאמא היהודיה היו בסכנה, והיו צריכים כאן ישועה גדולה. מה עשו? שמו דם על הדלתות כסימן למשחית שכאן גרים יהודים והכניסה אסורה.

זאת הסיבה שפדיון הבן נעשה רק לבכורים מאמא ולא לבכורים מאבא. כי פדיון הבן נובע מהנס שעשה ה' לבכורי ישראל במצרים: אותו המשחית שהרג בכורים מאם, שעליו נאמר שכאשר יש לו רשות להשחית אינו מבדיל בין צדיק לרשע - בכל זאת לא הרג את בכורי ישראל מאם, וזה הנס!

אולם לפי רבינו בחיי יש לתרץ בפשטות, שבחר בבכור מהאם ולא מהאב, כיון שפדיון הבן הוא כנגד מכירת יוסף הצדיק שהיה בכור לאמו ולא בכור לאביו.